

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПСИХОЛОГА

PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A PSYCHOLOGIST

У статті розглянуто психологічні механізми особистісно-професійного розвитку психолога, які зумовлені індивідуальними властивостями особистості. Зокрема, спрямованість людини відображає її систему цінностей, що, своєю чергою, впливає на її соціальну активність, а саме: пізнавальні і духовні потреби, мотиви, інтереси, спонукання, переконання, світогляд тощо. Окрім цього, зазначено, що наповнення змісту особистісно-професійного розвитку психологів також залежить від особливостей психофізіологічного потенціалу людини: розкриття і вдосконалення її природних задатків та здібностей, характеру та змісту праці, вольових якостей. У контексті вирішення завдань дослідження нами вивчено мотиви навчальної діяльності за методикою К. Замфір у модифікації А. Реана та В. Азат'яна студентів I та IV курсів денної та заочної форм навчання, а також слухачів II та III курсів, які отримують другу вищу освіту за спеціальністю 053 «Психологія» освітньо-професійної програми «Практична психологія» освітнього ступеня «Бакалавр» Національного авіаційного університету. Виявлено позитивну внутрішню мотивацію студентів/слухачів до навчальної/професійної діяльності; зацікавленість та визначення необхідності з боку респондентів розвитку рефлексивного, позитивного та критичного мислення; розвитку творчого потенціалу, що безпосередньо пов'язано з їх особистісним становленням та професійним розвитком та сприяє ефективній навчальній і самостійній діяльності, рефлексивному аналізу і оцінюванню власної поведінки з погляду їхніх особистісних цінностей. З урахуванням результатів проведеного дослідження можна констатувати, що усвідомлений розвиток власних здібностей, свідоме прагнення вдосконалення особистісного потенціалу, наближення до певного ідеалу з метою набуття відповідних рис і якостей або їх удосконалення призводять до рефлексивних дій у порівнянні себе з визначеним образом ідеального «Я» та визначенні перспективи власного самовдосконалення.

Ключові слова: особистість, розвиток, професійний розвиток, професійна діяльність психолога, саморозвиток.

The article examines the psychological mechanisms of the psychologist's personal and professional development, which are determined by the individual characteristics of the individual. In particular, a person's orientation reflects his value system, which, in turn, affects his social activity, namely: cognitive and spiritual needs, motives, interests, motivations, beliefs, worldview, etc. In addition, it is stated that the fulfillment of the content of the personal and professional development of psychologists also depends on the peculiarities of the psychophysiological potential of a person – the disclosure and improvement of his natural gifts and abilities, the nature and content of work, willpower. In the context of solving the tasks of our research, we studied the motives of educational activity according to the method of K. Zamfir in the modification of A. Rean and V. Azatyan of students of the 1st and 4th courses of full-time and part-time education, as well as students of the 2nd and 3rd courses who receive a second higher education specialty 053 "Psychology" of the educational and professional program "Practical Psychology" of the educational degree "Bachelor" of the National Aviation University. Positive internal motivation of students/students for educational/professional activities was revealed; interest and identification of the need, on the part of the respondents, for the development of reflective, positive and critical thinking; development of creative potential, which is directly related to their personal formation and professional development and contribute to effective educational and independent activities, reflective analysis and evaluation of their own behavior from the point of view of their personal values.

Taking into account the results of the conducted research, it can be stated that the conscious development of one's own abilities, the conscious desire to improve personal potential, approaching a certain ideal with the aim of acquiring the appropriate traits and qualities or improving them, leads to reflexive actions in comparing oneself with the defined image of the ideal "I" and determining the perspective of one's own self-improvement.

Key words: personality, development, professional development, professional activity of a psychologist, self-development.

УДК 374.041:159-051(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.44.11>

Демченко Н.І.

к. пед. н., доцент кафедри педагогіки та психології професійної освіти
Національний авіаційний університет

Проскурка Н.М.

к. психол. н., доцент кафедри педагогіки та психології професійної освіти
Національний авіаційний університет

Постановка проблеми. Найбільш значущою сферою буття людини була, є і буде професійна діяльність, яка виконує функції свідомої та цілеспрямованої зміни не лише навколишнього світу, а й самої особистості. Але, враховуючи швидкі зміни сьогодення, не завжди людина буває готовою до тих професійних ролей, яких від неї вимагає життя. Особливо це стосується професійної діяльності психолога, яка набуває все більшої соціальної важливості в Україні. Від психолога суспільство очікує не лише вміння працювати з психічними порушеннями та психологічними труднощами, кори-

гувати різні соціальні проблеми, наприклад асоціальну поведінку дітей та підлітків, працювати з різними видами залежності, а й займатися психологічною реабілітацією військових, психологічною роботою з посттравматичними розладами та кризовими ситуаціями під час воєнного стану. Тому величезного значення набуває проблема особистісно-професійного розвитку психолога, який стає не лише обов'язковим елементом його професіоналізму, що ґрунтується на загальній культурі людини та її духовності, а й передбачає цей розвиток у сфері його професійної компетентності,

при цьому підносить діяльність психолога та її результати до рівня основних життєвих цінностей, формуючи почуття власної гідності та особистої відповідальності перед іншими людьми за результати своєї праці та можливі наслідки прийнятих рішень.

Виклад основного матеріалу. Специфіка становлення психолога-професіонала полягає у тісному стійкому зв'язку особистісного та професійного. Як нам відомо, з одного боку, риси особистості (потреби, інтереси, рівень домагань, інтелектуальні особливості тощо) суттєво впливають на вибір професії та її подальший професійний розвиток. Вони можуть сприяти досягненню професійної майстерності, творчій самореалізації, а можуть стати на заваді професійному становленню [2]. Тому, на нашу думку, особистісно-професійний розвиток психолога в умовах його професійної діяльності буде успішним лише тоді, коли відбуватиметься постійний неперервний особистісний розвиток, який стане основою для стимулювання, своєю чергою, професійного розвитку особистості. Цей процес відображається у системі міжлюдських відносин у певному професійному колі, яке служить простором для усвідомлення своєї професійної ролі, осмислення можливих професійних дій та наслідків, прогнозування своєї професійної діяльності та її перспектив.

Виходячи з того, що проблемі вивчення професійного становлення та розвитку особистості приділялося достатньо уваги, можемо констатувати, що одним із важливих моментів розкриття сутності розвитку людини є розуміння тих законів, за якими відбувається цей розвиток; розуміння рушійних сил розвитку, джерел, закономірностей та його етапів; ролі кризових періодів у житті людини та можливостей прискорення процесу розвитку і, навпаки, процесів, які гальмують його. Усе це повинно знаходити своє відображення у сучасній підготовці психологів, де функції вищої освіти мають слугувати не лише для передачі фахових знань, а й для формування професійної культури, моралі та професійного самовизначення фахівця. Тому процес удосконалення підготовки психологів має виявляти внутрішній зв'язок із розумінням розвитку людської особистості, постає як проблема збіг процесу особистісного розвитку й отримання освіти людиною. Цікавий умовивід, на нашу думку, зробила дослідниця І. Муратова, яка довела, що «теоретичне розроблення і впровадження сучасних освітніх проєктів недостатньо корельовані з теорією розвитку особистості, не бачать у них виховної й освітньої цілі» [4].

Окрім того, у нашому дослідженні вважаємо за доцільне зацентувати увагу на результатах анкетування, яке проводилося серед студентів I та IV курсів денної та заочної форм навчання, а також слухачів II та III курсів, які отримують другу вищу освіту за спеціальністю 053 «Психологія» освітньо-професійної програми «Практична психологія» освітнього ступеня «Бакалавр» Національного авіаційного університету. Усього у дослідженні взяли участь 240 респондентів. На запитання: «Як Ви розумієте поняття «розвиток»?» було отримано багато різноманітних відповідей, але спостерігалася цікава тенденція з погляду лінгвістичного змісту поняття. Студенти I та IV курсів денної форми навчання віддавали перевагу термінам, що фіксували можливі надбання та здобутки у теперішньому часі без урахування можливості поліпшувати свої знання, уміння та навички у найближчій перспективі. У слухачів, які отримують другу вищу освіту або навчаються на заочному відділенні та працюють уже певний час у сфері практичної психології, навпаки, прослідковувалася тенденція щодо вибору слів із перспективою на майбутнє (табл. 1). Припущення може бути таке: студенти відповідно до свого віку спрямовані на перспективи, які розуміють та можуть освідомити та чітко уявити (проходження семестрового контролю (сесії), відпрацювання виробничої або переддипломної практики, написання дипломної роботи, вступ у магістратуру); окрім того, можливі невизначеність, побоювання та внутрішня тривожність стосовно працевлаштування після закінчення закладу вищої освіти. Фахівці, які вже працюють, більш вмотивовані та налаштовані на досягання нових перспектив, які можуть розширити їхні можливості, поліпшити життя та добробут (перспективи підвищення на роботі, оволодіння новими знаннями та навичками для більшої варіативності своєї професійної діяльності тощо).

Таблиця 1

Розподіл вибору відповідей серед студентів та працюючих психологів

Студенти I та IV курсів	Працюючі психологи
Вивчити	Продовжити
Навчитися	Розширити
Прояснити	Досягти
Оволодіти	Домогтися
Завершити	Створити
Дослідити	Поглибити
Опрацювати	Встановити

Отже, узагальнюючи вищенаведені міркування та спираючись на свій педагогічний досвід, ми розглядаємо особи-

стісно-професійний розвиток психолога як процес, який формує змістовні комплексні компоненти ядра особистості: здібності, характер, нахили, інтереси, цінності, уподобання, потреби тощо. Водночас у багатьох наукових працях учених – педагогів та психологів використовується не поняття «професійний розвиток», а «професійний саморозвиток». Тлумачення цього поняття досить різняться, «професійний саморозвиток» розглядають як процес, форму, компонент та самовдосконалення. Наше розуміння професійного розвитку полягає у неперервному системному процесі, який включає: професійне навчання, професійну діяльність та отримання нової спеціалізації з метою виконання нових професійних завдань, розвиваючи та сприяючи загальному, інтелектуальному та професійному зростанню психологів, розширює їхню ерудицію, професійне мислення та впевненість у собі. Складниками цього об'ємного поняття, на нашу думку, є внутрішні та зовнішні ресурси особистості (позитивна внутрішня мотивація, гнучкі індивідуальні властивості, професійна компетентність).

На тлі ведення війни на території України від сучасного психолога як ніколи вимагається здатність, спираючись переважно на самого себе, відповідально ставитися до навчання, своєї кар'єри та потенціалу. Таке відношення сприяє формуванню професіоналізму та розвитку професійно зрілої особистості як суб'єкта діяльності, спілкування, праці, де всі компоненти професійної зрілості (соціальна, особистісна та діяльнісна зрілість) [3] відображають сформованість та розвинутість таких якостей, як: компетентність, творчість, креативність, аналітичне мислення, здатність досягати поставленої мети, організаторські здібності, комунікативність, готовність долати труднощі; постійне підвищення власної компетентності, здатність приймати раціональні рішення в екстремальних ситуаціях, відповідальність, високий рівень загальної та психологічної культури.

У контексті вирішення завдань дослідження нами вивчено мотиви навчальної діяльності за методикою К. Замфір у модифікації А. Реана та В. Азатьян. Серед запропонованого списку мотивів навчальної діяльності вищезазначеними респондентами Національного авіаційного університету була дана оцінка значимості цих мотивів. У результаті розподілу відповідей з'ясовано пріоритетність виборів:

1) прагнення отримувати нові знання (90 % респондентів);

2) можливість найбільш повної самореалізації (85 %);

3) задоволення від самого процесу і результату навчання (70 %);

4) орієнтація на престиж і повагу з боку інших (65 %);

5) прагнення уникнути критики з боку викладача/одногрупників (40 %);

6) прагнення уникнути можливих покарань і неприємностей (30 %);

7) постійне отримання стипендії (10 % респондентів).

Отримані результати дослідження продемонстрували найбільшу спрямованість респондентів на отримання нових знань. Водночас відзначимо більшу орієнтованість на особистісно-професійний розвиток (це вибір мотиву «Можливість найбільш повної самореалізації») серед уже працюючих студентів заочної форми навчання та слухачів, які отримують другу вищу освіту, ніж серед студентів денної форми навчання, що зумовлено, на нашу думку, життєвим досвідом та усвідомленням власних потреб і шляхів їх реалізації. Стосовно мотивів «Задоволення від самого процесу і результату навчання» та «Орієнтація на престиж і повагу з боку інших» відзначаємо, що потреба в самореалізації власного потенціалу, орієнтація на підвищення свого матеріального становища та прагнення кар'єрного зростання, соціального престижу притаманні як студентам, так і працюючим дорослим людям, у яких висока зацікавленість у розвитку власної мотивації.

У контексті професійної спрямованості освітнього процесу та його впливу на саму особистість особливо цінним для інтегрування та наступності структури і змісту професійної підготовки студентів та слухачів вважаємо застосування моделі особистісного розвитку «Вікно Джо-Гарі», яка у 1950 р. була запропонована психологами Джозефом Лафтом і Гаррі Лінгом у вигляді цікавої методики самопізнання для виявлення особистісних прихованих боків. Вони назвали її, з'єднавши разом власні імена: Joe+Harry. Дана методика допомагає знайти відповіді на багато питань, які постають перед людиною і які можуть бути навіть для неї незрозумілими: «Яка я людина? Я такий, яким сприймаю себе сам, або іншим людям Я кажусь інакшим? Який Я справжній? З одного боку, я прожив із собою все життя, і немає іншої людини, яка знала б мене краще, ніж я сам. Але, з іншого боку, іноді інші люди говорять мені щось таке, з чим я не можу не погодитися, і виходить, що вони начебто знають мене краще, ніж я сам. Де ж все-таки правда? Який Я насправді?».

З урахуванням результатів вивчення потреб у навчанні, професійному та осо-

бистісному розвитку ми вважаємо досить важливим продовження процесу вивчення власних потреб майбутніх та працюючих психологів. Це передбачає не лише усвідомлення, аналіз та визначення бажаного (статусу, стану, бажань), а й, відповідно, бажаного розвитку активності у професійній діяльності та визначення стратегій досягнень і розширення компетенцій, необхідних для виконання своїх професійних обов'язків, урахування аналізу очікувань та виклики сьогодення. Цікавим виявився той факт, що в процесі обговорення так званого «профіля психолога» та його компетентностей з'ясувалося, що деякі студенти проводять аналогію між потребою та бажанням, тому в нашому контексті визначення потреб у навчанні та розвитку ми наголошуємо про потреби саме з погляду того, що є потрібним для ефективного виконання професійних обов'язків саме у такому швидко змінюваному та невизначеному сьогоденні, як і в майбутньому.

«Вікно Джо-Гарі» виглядає як таблиця з чотирьох клітинок, а її основою служать дві осі координат – знання людини про себе та як його сприймають оточуючі (рис. 1).

Слід також урахувувати, що іноді студенти можуть не усвідомлювати свої проб-

леми у навчанні. Усвідомлення потреби працювати над собою є важливим і природним етапом процесу навчання та розвитку, адже людина проходить шлях від стадії несвідомої некомпетентності через етап свідомої некомпетентності до свідомої компетентності та несвідомої компетентності. У кожній людини можуть бути «сліпі зони», у яких вона не бачить своїх промахів чи потреб, але вони можуть бути відомі іншим (рис. 2).

Виходячи із цього, процес навчання можна описати з погляду чотирьох етапів (теорія компетентності С. Торп, Дж. Кліффорд):

1. Несвідомо некомпетентність – коли ми не знаємо, що ми чогось не знаємо; ми не усвідомлюємо рівня нашої некомпетентності; наша інтуїція спить.

2. Свідомо некомпетентність – «Я ще не знаю, як це зробити» – визнання того, що є слабкі місця; его, лінь та інші обмежуючі чинники можуть створити ризики для помилкового аналізу та висновків; потрібна робота над собою та воля для того, щоб визнати та докладати зусиль для відповідного навчання та розвитку.

3. Свідомо компетентність – «знаю, як зробити, думаю на цим, докладаю свідомих цілеспрямованих зусиль» – активне прак-

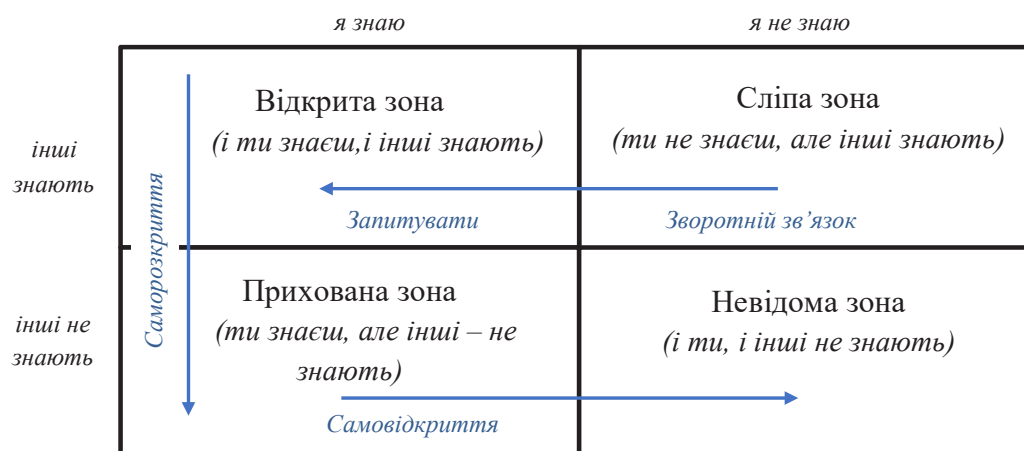

Рис. 1. Модель особистісного розвитку «Вікно Джо-Гарі»

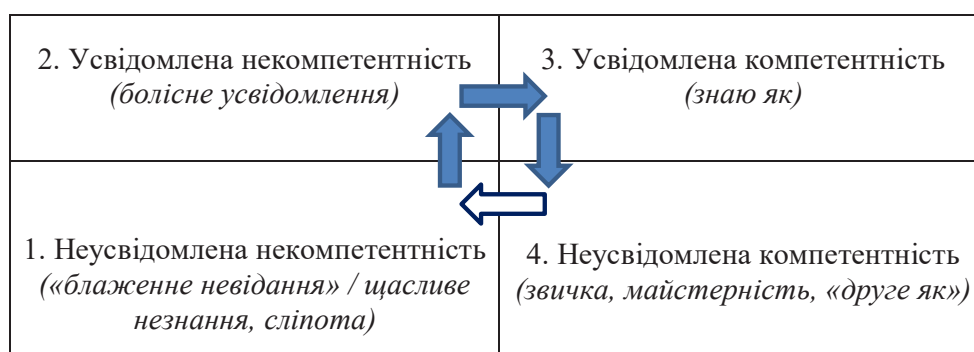

Рис. 2. Модель особистісного розвитку «Вікно Джо-Гарі»

тикування, досягнення прогресу в навчанні та розвитку; поступово з'являється відчуття впевненості у власній спроможності; людина почувається позитивно і докладає зусиль для вдосконалення; ґрунтовно аналізує та робить правильні висновки.

4. Несвідома компетентність – формування несвідомої звички діяти у відповідний спосіб; фокусування на питанні вже непотрібне, людина діє автоматично, нове стає звичним, спрацьовує інтуїція [1].

Отже, під час вивчення потреб дуже важливим є той факт, що з'ясовується те, чого людина про себе ще не знає, не вмє або не хоче робити, та які чинники впливають на її поведінку та діяльність, що, своєю чергою, веде до формування та розвитку рефлексивних здібностей і сприяє процесу самовдосконалення особистості.

Висновки. Таким чином, для ефективної професійної діяльності психологів, які повинні не лише вмєти вирішувати професійні завдання, а й здатні самостійно і відповідально приймати рішення у ситуаціях професійного, особистісного, соціального, цивільного вибору, дуже важливим є формування та розвиток особистісно-професійних компетентностей, які спрямовані на засвоєння й використання найбільш ефективних інтелектуальних стратегій та способів професійної діяльності; оволодіння інформаційною, світоглядною і екологічною культурою; бути готовим до саморозвитку, вмєти діяти в нестандартних ситуаціях, впливаючи на них. Тому, аналізуючи багатовекторний характер професійної діяльності психолога, робимо висновок, що сучасний психолог – це передусім продукт самовиховання та саморозвитку. Однак його діяльність стає суспільно значущою лише тоді, коли вона ґрунтується на високій культурі особистості фахівця, яка забезпечує постійну внутрішню особистісно-професійну активність у суспільстві, що динамічно розвивається та характеризується суспільними цінностями, свідомими та несвідомими потребами, ціннісними орієнтаціями, які враховують соціальні норми, ідеали.

Водночас, розглядаючи особистісно-професійний розвиток сучасного психолога, відзначаємо, що цей процес відбувається лише на тлі професійної діяльності та роз-

глядається кризь призму розвитку особистості протягом усього життя. Особливості професійної підготовки працюючих полягають у тому, що цілі навчання дорослих фахівців, як правило, конкретні, чіткі, тісно пов'язані з певними соціально-психологічними, професійними, побутовими, особистісними проблемами або чинниками, або умовами, із досить ясними уявленнями про подальше використання отриманих знань, умінь, навиків і якостей. Тому стає зрозумілим, що прагнення дорослої людини до продовження або розширення освіти залежить від поєднання цілої низки дій: макро- і мікросередовища, з одного боку, і внутрішніх потреб особистості – з іншого. Окрім цього, слід відзначити, що процес особистісно-професійного розвитку людини починається з її народження та супроводжується протягом усього життя, що, безумовно, накладає відбиток на такі процеси, як навчання та професійна діяльність. Проте як процес усвідомлений і керований самою людиною, саморозвиток може здійснюватися лише тоді, коли особистість самостійно та свідомо почне ставити цілі щодо самопізнання, самовдосконалення, самореалізації; визначати перспективи того, до чого вона рухається, чого домагається, що бажає або, навпаки, не бажає змінювати в собі, тобто усвідомлено перетворює власні особистісні характеристики і способи взаємодії зі світом. Тому процес особистісно-професійного розвитку психолога складний, взаємопов'язаний із багатьма чинниками та потребує більш детального подальшого аналізу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вивчення потреб у навчанні та розвитку. URL: <http://qala.org.ua/uk/elektronna-biblioteka/publikatsiyi/>
2. Демченко Н., Проскурка Н. Особливості кар'єрних орієнтацій студентів психологів. *Scientific Letters of Academic Society of Michai Baludansky*. 2018. Volume 6. P. 39–45.
3. Демченко Н., Проскурка Н. Професійна ідентичність як запорука успішної професійної кар'єри. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти України* : збірник наукових праць. Київ : НАУ, 2020. С. 52–54.
4. Муратова І. Розвиток особистості як педагогічне завдання освіти. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2010. № 5. С. 67–79.